

”עבודה שקופה” היא עבודה הנעשית בספרה הפרטית של משק הבית, עבודה התנדבותית בספרה הציבורית ועבודה רגשית הנעשית בספירה הציבורית והפרטית כאחד, אך אינה מוגדרת או זוכה להכרה כעבודה ואינה מקנה תגמול. עבודות שקופות הן מנגנון חברתי-תרבותי סמוי אך רב עוצמה המשמר את האי-שוויון בין נשים לגברים ואת היחסים ההיררכיים בין הספרה הציבורית לספרה הפרטית. הכללת עבודה שקופה בסדר היום החברתי מחייבת להעריך מחדש הן את הערך המופחת שניתן לעבודות הטיפול, התמיכה והחינוך, והן את מבנה שוק העבודה ואת מקומן של נשים בו.

עבודות שקופות

עבודה, זמן ומגדר:

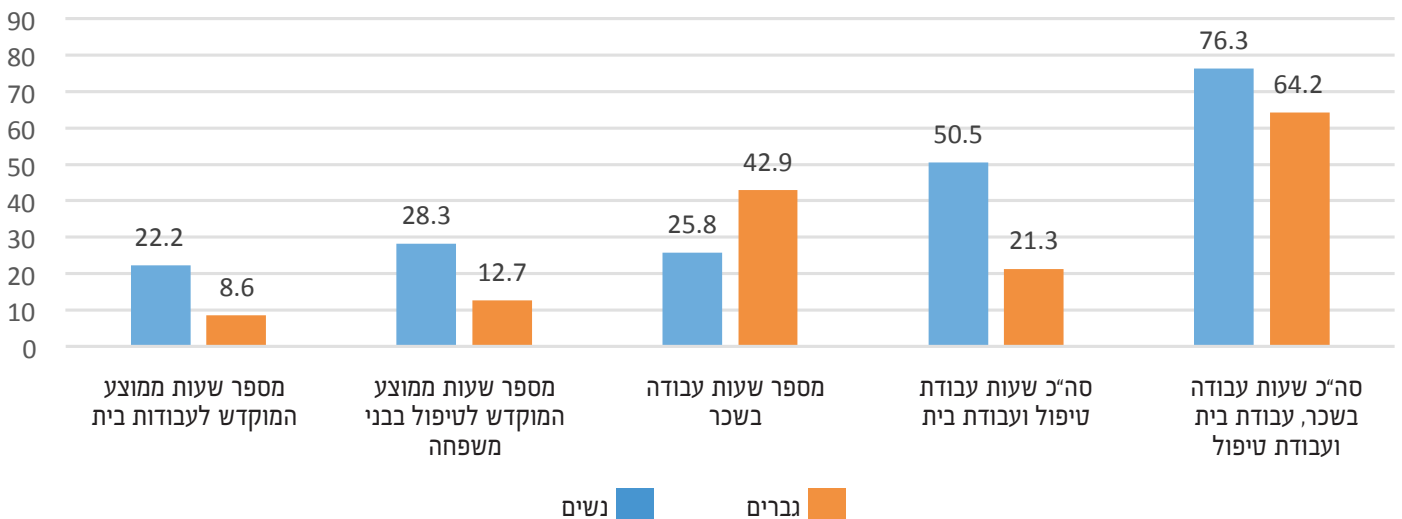
מידע ועקרונות למדיניות

העבודה השקופה קשורה להבחנה בין פעילות שמזוהה ומוגדרת חברתית ותרבותית כ”עבודה” לבין זו המוגדרת כ”לא עבודה”, אשר צמחה עם עליית הקפיטליזם והתמסדותו. כמו כן היא קשורה קשר הדוק להבחנה שהתפתחה בעת החדשה המבנה את התחום הפרטי והתחום הציבורי כשני תחומים נפרדים, ממוגדרים והיררכיים (הרצוג 1995; פולברה 1996).

במציאות הכלכלית והחברתית הניאו-ליברלית השוררת בישראל, שבה רוב הנשים עובדות בשכר ומודל המשפחה בעלת שני מפרנסים הפך בה לדומיננטי תרבותית ואמפירית כאחד (שטייר 2010), עולה השאלה כיצד מתבצעת, מאורגנת ונתפסת העבודה השקופה, המייצרת שירותים ורווחה אך אינה נכללת בהגדרות הפורמליות של “עבודה”, אינה מתגמלת בשכר, ופעמים רבות כלל אינה מזוהה כעבודה.

מהמחקר המקיף שנעשה בתחום זה מאז שנות השבעים עולה כי קודם כול ולפני הכול, עבודה שקופה על סוגיה, מושגיה וממדיה השונים היא תופעה ממוגדרת, והיא משמשת מנגנון מרכזי לשימור האי-שוויון המגדרי בחברה (ראו למשל Stier and Lewin-Epstein 2007; Hook 2010).

שעות עבודת בית, עבודת הטיפול ועבודה בשכר בקרב זוגות עם ילדים עד גיל 18 במשק הבית, 2012

עבודות שקופות בישראל: עקרונות למדיניות

א. מחצית עקרות הבית בישראל חיות בעוני (גוטליב ואנדבלד 2013). חיוב עקרות בית עניות בתשלום דמי ביטוח לאומי יכביד על משק הבית שלהן והן עשויות לצבור חובות לאורך השנים.

ב. מדיניות רגישה להקשר צריכה להעניק זכויות וביטחון סוציאלי ללא תוספת של תשלום מצד עקרות הבית, מתוקף היותן אזרחיות ומתוקף כך שהן מבצעות עבודה (שקופה) במשק הבית.

ג. שוק העבודה המעורער של ימינו מתאפיין בחוסר יציבות תעסוקתית, ונוסף על כך לאורך השנים ניכרת ירידה בשיעורי התעסוקה בקרב נשים בעלות השכלה נמוכה מתיכונת (שטייר והרצברג 2013). לפיכך יש לקדם יצירת מקומות עבודה עם תנאי העסקה הולמים, שיאפשרו לנשים אלו עצמאות כלכלית.

5. **מדיניות רגישה לשלבי החיים (life course):** ההיקף והאופי של עבודות שקופות משתנים לאורך מסלול החיים. לעובדה ששעות העבודה השקופה נצברות יש משמעות מרחיקת לכת מבחינת הפנסיה, שכן ככל שהיקף העבודה השקופה (והבלתי מתוגמלת בשכר) רחב יותר, כך הבסיס לחישוב דמי הפנסיה יהיה קטן יותר. לפיכך, בצד עיסוק בסוגיות של טיפול בילדים ובמשק הבית, המדיניות כלפי עבודות שקופות חייבת לכלול התייחסות לשאלות של פנסיה, טיפול בנכים וטיפול בבני משפחה מבוגרים. בנוסף, אלמנטים מסוימים בתוך מערכת הפנסיה עצמה מגבירים אי-שוויון מגדרי בגיל המבוגר. לדוגמה, שיטת החישוב של הקצבה הפנסיונית, שבה נעשה שימוש בלוחות תוחלת חיים שונים לגברים ולנשים, עלולה לפגוע בנשים, בגלל תוחלת החיים הממוצעת הגבוהה יותר של נשים, הן תשלמה הפרשות גבוהות יותר במהלך עבודתן או שתקבלנה גמלה חודשית נמוכה יותר (Ivošević 2009). לכן יש לבצע חשיבה מחודשת על שיטת החישוב של הקצבה הפנסיונית.

6. **תיעוד ומדידה של פעילויות ללא שכר, הן מבחינת ההיקף והן מבחינת תרומתן הכלכלית למשק ולחברה:** היעדר מדידה של עבודות שקופות אינו מאפשר להביא בחשבון כגורם בתכנון מדיניות, ובכך הוא מהווה מנגנון התורם לשימור האי-שוויון המגדרי. לכן, מדידה תקופתית של עבודות שקופות היא שלב ראשון והכרחי בהפיכתן לנראות וביטולן בהשלכותיהן.

7. **קידום אסטרטגיה של הטמעת חשיבה מגדרית במדיניות הכלכלית:** יש לקדם ניתוח מדיניות כלכלית בתחומים שונים מנקודת מבט הבוחנת את חלוקת העבודה בספרה הציבורית והפרטית כאחד. למשל, ניתוח שבוחן כיצד המחסור בשיירות חינוך, בריאות או סיעוד משמר את התלות של משפחות בעבודתן השקופה של נשים ומצמצם את נגישותן של נשים לשוק העבודה.

8. **קידום שקיפות וחשיפת ידע:** אחד הבסיסים לשינוי חברתי הוא מודעות לחלופות השונות העומדות לפני כל פרט בחברה. לפיכך יש לפעול לקידום השקיפות ולחשיפת נשים לידע על אודות האפשרויות השונות העומדות לפניהן במדיניות הקיימת.

1. המדיניות החברתית לשילוב הגון ושוויוני של נשים בשוק העבודה בישראל חייבת להתמודד עם נטל העבודות השקופות אשר מוטל כיום ברובו על כתפי נשים ומהווה את המנגנון החזק ביותר בעיצוב מעמדן של נשים בחברה.

2. **הגדרה מחודשת של יחסי מדינה-שוק-משפחה:** שינוי המציאות - הפיכת עבודות שקופות לנראות - מחייב שינוי בסיסי ויסודי במשטר הרווחה בישראל, כלומר שינוי ביחסים בין המדינה, המשפחה ושוק העבודה. לפי הנחת היסוד של העידן הניאו-ליברלי, המדינה מאפשרת לכוחות השוק לעבוד במגוון דרכים. כדי להשיג את השינוי הדרוש יש לערער על הנחת יסוד זו ועל סדר העדיפויות הקיים ולהציב את האחריות החברתית והמדינית לעבודות שקופות במרכז התמונה.

א. יש להחזיר את האחריות לחינוך הפורמלי על רבדיו השונים מעמותות והורים אל בתי הספר, הרשות המקומית והמדינה, תוך הדגשת איכות מערכת החינוך והקצאת המשאבים הציבוריים הנדרשים לשם כך.

ב. יש לראות את החינוך עד גיל שלוש לא כהוצאה פרטית אלא כחלק מההוצאה הציבורית, ולהקצות עבורו מימון שיבטיח חינוך איכותי בגיל הרך.

ג. יש לפעול להתאמה מרבית בין האופן שבו פועלת מערכת החינוך לבין האופן שבו פועל שוק העבודה (למשל, אורך יום העבודה/יום הלימודים ומספר ימי החופשה).

3. **מדיניות רגישה מגדרית:** המדיניות הקיימת מבטאת עיוורון מגדרי; מדיניות כלפי עבודות שקופות חייבת להביא בחשבון את יחסי הכוח המגדריים הקיימים בחברה. אחד מתחומי המדיניות המרכזיים בהקשר זה הוא יצירת מדיניות המקדמת שוויון בין נשים לגברים בעבודות הבית והטיפול בילדים. לדוגמה:

עידוד פעיל של אבות לקחת "חופשת הורים" (חופשת לידה) - מחקרים מעידים שמדיניות המעודדת אבות לקחת חלק פעיל בטיפול בילדיהם נמצאה אפקטיבית רק כאשר חופשת ההורים (parental leave) ניתנת בנפרד לכל אחד מההורים ואינה ניתנת להעברה ביניהם. לעומת זאת, כאשר חופשת ההורים ניתנת על בסיס משפחתי, אימהות הן אלו שלרוב לוקחות את החופשה ושיעור האבות הלוקחים חופשה זו נמוך (דגן-בוזגלו וחסון 2014; Moss 2015).

4. **מדיניות רגישה למיקומים חברתיים מגוונים:** מתוך הכרה בצורכיהן השונים של נשים ממיקומים חברתיים שונים (Nagar-Ron, 2014; Lavee and Benjamin 2015), וכיוון שמדיניות המתאימה להקשר חברתי מסוים לא תמיד מצליחה בהקשר אחר (Mandel 2009; Baxter and Tai 2016), צריך לעצב "חבילות מדיניות" שונות המתואמות לנשים מקבוצות שונות. לדוגמה, מדיניות שתחייב עקרות בית לשלם דמי ביטוח לאומי ובכך יושוו זכויותיהן לאלו של נשים העובדות בשכר (למשל בקצבת זקנה ובקצבת נכות). בעיצוב דיפרנציאלי שכזה יש לתת את הדעת על כמה עניינים חשובים:

המגדור בא לידי ביטוי למשל בהבדל במספר השעות שמקדישים גברים ונשים בישראל לביצוע עבודות טיפול, עבודות בית ועבודה בשכר. נתוני סקר ISSP לשנת 2012 מעידים כי במשקי בית עם ילדים עד גיל 18 בישראל, נשים מקדישות לעבודות הבית פי 2.6 מגברים, ולטיפול בבני משפחה פי 2.2 מגברים. לעומת זאת, לעבודה בשכר גברים מקדישים פי 1.6 מנשים. מנתונים אלו עולה איפה בבירור כי כמות רבה של עבודה איננה חלק מן הספירה (counting), המדידה והתגמול המדינתי והחברתי, כיוון שזה ניתן על עבודה בשכר בלבד. חישוב הזמן המוקדש לעבודה שקופה חושף כי נשים בישראל עובדות בממוצע בשבוע 12 שעות יותר בהשוואה לגברים, אך רק שליש מכלל שעות עבודתן מקבל הכרה ותגמול חברתי.

המחקר המקיף בנושא מעיד כי בצד היותו של המגדר מאפיין מרכזי להבנת העבודה השקופה, חשוב לבחון גם הבדלים בין מדינות ובין נשים וגברים ממיקומים חברתיים מגוונים ובשלבי חיים שונים. למשל, אצל אימהות לילדים מתחת לגיל 10 הזמן המוקדש לעבודות הבית ולטיפול גדול עוד יותר (Lewin- Epstein et al. 2006; Hook 2010). מחקרים אמנם מעידים כי בחלק מן המדינות חל צמצום באי-שוויון המגדרי בהיבטים שונים של העבודה השקופה, כמו הטיפול בילדים (Bianch et al. 2012), אך הנתונים על ישראל מראים ששינוי זה אטי מאוד, אם בכלל.

קבוצת מחקר בנושא עבודות שקופות פעלה במרכז "שוות" במכון ון ליר במשך שנתיים במטרה לבחון הגדרות והמשגות שונות של עבודות שקופות, לאתר את ביטוייה של התופעה בקרב קבוצות חברתיות שונות ולהבין את השלכותיה. במסגרת דיוני הקבוצה התגבשו כמה עקרונות מרכזיים כנקודת מוצא לפיתוח מדיניות בנושא עבודות שקופות, כחלק מהמאמץ המדינתי לקידום הוגנות מגדרית ושוויון חברתי בישראל.